

KULT A KOSMOS

Frank Peschel

Okruh a střed 1/2007

Ve vědomí dnešního člověka stojí beze spojení proti sobě příroda a vnitřní, duševní svět. Příroda je venku, mimo nás. Vnímáme ji svými smysly, jejichž schopnosti si rozšiřujeme různými přístroji. Máme z toho radost, nebo také ne, a snažíme se věci uchopit v myšlenkách a přizpůsobit je své potřebě. Příroda je tak pro nás zprvu pouhým vnějším předmětem, se kterým zacházíme podle vlastního uvážení, a nenacházíme v ní nic, co by odpovídalo naší duševnosti či myšlenkám. Mezi naším nitrem a vnějším světem zeje propast.

To platí ještě víc pro náš vztah k vesmíru. Je v tom však jeden velký rozdíl: představy, které si obvykle vytváříme o vesmíru, nevyplývají jako u zemského okolí z jednoduchého smyslového vnímání, ale ze spojení faktů, získaných prostřednictvím vyspělých technických přístrojů – od teleskopů přes družice až ke kosmickým sondám – a složitých fyzikálních teorií. Z toho potom vyplývá, že se vesmír podle obvyklých představ skládá výlučně z hmotných těles různého druhu a o duševnosti či dokonce o něčem duchovním nemůže vůbec být řeč. Člověk se stal eremitou v duchaprázdném prostoru a Země se v obrovském celku vesmíru stala pouhým zrnkem prachu, které v něm nemá žádný význam, natož aby ho měl člověk.

Dříve tomu bylo jinak. Egypťané například znali různé aspekty Slunce a označovali je božskými jmény, a Řekové dali oběžnicím jména svých bohů nebo viděli své hrdiny mezi stálicemi na obloze. Ještě ve středověku vládla obecná představa, že člověk může svými duchovními silami vystoupit do nebes, kde se může ve vyšších sférách setkat se samotným Kristem, jak to kupříkladu velkolepě popsal chartreský učitel Alanus ab Insulis ve své básni *Anticlaudianus*. Dnešní světonázor na vesmír se vytvořil až v posledních asi čtyřech staletích. Otázkou je, jak k tomu mohlo dojít? Vždyť názor, že Země je bezvýznamným zrnkem prachu v obrovském vesmírném stroji, nemůže uspokojit duši člověka. Lze sice uchopit rozumem, ale duše – obrazně řečeno – přitom mrzne. Jinak by tomu bylo, kdyby se našel mezičlánek, který by dokázal spojit vesmír či vnější svět s lidskou duší. Tento mezičlánek – jakkoli to zprvu zní překvapivě – je pravý kult. Ten poskytuje člověku v jistém řádu vystupňované nálady, které jsou obrazem či odrazem řádu vesmírného. V době, kdy se utvářel dnešní světový názor, staré kultické formy ztrácely sílu vyvolávat v duši správné nálady, spojující ji s vesmírem. Následné úvahy chtějí ukázat, že nové kultické formy mohou takové zážitky opět probudit a připravit tak dobu, kdy vnější vesmír a duše už nebudou stát proti sobě jako dvě neslučitelné stránky bytí.

Čtyři stupně Obřadu posvěcení

Chceme-li poznat soulad Obřadu posvěcení člověka jakožto nové podoby oltářní svátosti s řádem vesmíru, musíme nejdříve poznat jeho vlastní vnitřní řád. Celý Obřad má sedm částí, které vždy začínají pokřižováním a končí požehnáním „Kristus ve vás!“. Těch sedm částí jsou vstupní modlitba, epištola, evangelium,

obětování, proměňování, přijímání (či sjednocování) a ještě jednou epištola, po které následuje závěrečná věta. Vstupní modlitba má uvádět duši přítomných do náležitého postoje ke slavení Obřadu jakožto služby Bohu a epištola má uvádět do nálady sváteční doby. Obě části dohromady jsou jako vstupní brána do vlastního hájemství Obřadu posvěcení, a ve chvíli, kdy na konci opakovaně zaznívá epištola, přítomní se touto branou vracejí zpět do každodenního života.

Nás zde zajímají čtyři hlavní části Obřadu posvěcení, které mají v sobě určité stupňování. Hans-Werner Schroeder užívá ve své knížce „O prožívání Obřadu posvěcení člověka“¹ zajímavého přirovnání:

Někdo žije v cizí zemi daleko od své vlasti. Jednoho dne obdrží zprávu, že ho hodlá navštívit přítel nebo příbuzný z jeho domoviny, někdo, koho si váží, koho má rád, ke komu chová úctu. Tato zpráva se stane popudem k přípravám; všechno má být nachystáno – možná za cenu osobního odříkání či obětí – tak, aby host našel připravený přibýtek.

Konečně nadejde okamžik, kdy se otevrou dveře a vstoupí sám očekávaný host: poselství o jeho příchodu dochází naplnění. Nyní se může odehrávat setkání. Host s sebou přináší ovzduší domova, je prostředníkem vlasti; krom toho však také naslouchá vyprávění druhého o jeho zážitcích, strastech i výsledcích práce v cizině. Vzájemná účast v rozhovoru, ve společném prožitku a možná i při společné večeři vede k výměně duševních a životních sil, k vyššímu obecenství. Když je pak návštěva u konce, host svého hostitele zase opouští; avšak každý z nich si odnáší z tohoto setkání něco, co dříve ve svém nitru neměl.

Každé lidské setkání můžeme prožívat v těchto čtyřech stupních:

zvěstování, poselství

příprava

bezprostřední přítomnost

vyšší obecenství.

Je zřejmé, že stejné čtyři stupně nalézáme ve čtyřech částech Obřadu posvěcení člověka. Vždyť se jedná o setkání s Tím, kdo nás chce navštívit jako přítel a bratr z pravé vlasti člověka. (str. 7n)

Knížka pokračuje myšlenkou, že první část Obřadu, čtení evangelia, je vždy vlastně poselstvím, že „On přichází“. Na toto poselství odpovídá naše vůle k přípravě Jeho příchodu. Ta se odehrává ve druhé části Obřadu, v obětování. Chceme-li správně a pravě odpovědět na poselství o Jeho příchodu a připravit se na něj, musíme správně nasměrovat své duševní síly, vyslat je v myšlení, cítění a chtění k Bohu, pozdvihnout je v nejniternější modlitbě tak, jako kněz pozdvihuje zlatý kalich a nechává vystupovat čistý dým kadidla. (str. 8n) Ve třetí části Obřadu posvěcení, v proměňování, je On sám pak přítomen – jako přítel a bratr z vlasti naší duše přinášející s sebou „ovzduší“ světa, z něž přichází: ovzduší domova v Duchu. (str. 9) Tato přítomnost se v poslední ze čtyř hlavních částí Obřadu, v přijímání, mění v setkávání, vzájemnou účast a výměnu ... Přijímáme něco z bytosti Kristovy; ... ale i On přijímá v

Sebe něco z nás, něco z našeho osudu, z naší viny. (str. 9) Ze setkávání s Kristem přijímáme oživující a uzdravující síly, přijímáme posílení svého života na zemi.

Stupně vědomí

Pro návštěvníky Obřadu posvěcení, kteří se ho zúčastňují poprvé a znají kult jiných církví, může být velmi překvapující, že se v něm tak málo „dělá“. Sbor se jen pokřizuje, vstává při zvěstování evangelia a dvakrát zpívá. Ti, kteří to chtějí, jdou na konci Obřadu k osobnímu přijímání. Víc se tam nedělá. Místo toho lze však pozorovat vnitřní soustředěnost sboru na slova i děj Obřadu. Pro dnešního člověka je takové pouhé sezení na židli a poslouchání slov bezesporu až *přemrštěným požadavkem*. Ale z vnější nečinnosti se může postupně rodit vnitřní aktivita, která vede k novým, dosud neznámým zážitkům. Tato vnitřní aktivita vede do hloubky náboženského prožívání světa i sebe, které se obecně ztratilo následkem dnešního materialismu. Ne nadarmo začíná Obřad posvěcení člověka slovem „Slavme ...“, vždyť jen z vnitřního spolutvoření a spoluprožívání kultu proudí ono posílení pro život, o kterém jsme už hovořili.

Které duševní síly jsou takto osloveny? *První krok k takovéto z nitra zrozené aktivitě spočívá v tom, že „naladíme“ své oči a uši na setkání s Bohem v kultu, že je takřkajíc „otevřeme“ pro vnímání ducha: Vstoupíme do místnosti, kde se bude Obřad konat, spatříme tvary a barvy oltáře a pokusíme se (je) skutečně „v-nímat“ ... Říkáme, že „oko na něčem spočívá“ – jenže v běžném životě to právě oko nedělá, ryběž chvátá od jednoho vjemu k druhému ... Pohled na průběh kultu se může stát protipohybem tohoto spěchu: pohybem od povrchního vidění ke klidnému pohledu, ke spočívání na zřeném. Něco takového se nám dnes už nepodaří „samo od sebe“; abychom toho – i jen na okamžiky – dosáhli, musíme se o to vědomě zasadit, musíme vnitřně zapojit činně do hry své já.* (str. 11n)

Správné prožívání kultu dnes vychází z každodenního vědomí, ze smyslového vnímání, které se jen stupňuje k větší soustředěnosti a hloubce. Celkový pohled na prostor, oltář, kultická roucha a různá náčiní tomu napomáhají. Není tam nic, co nemá svůj určitý „úkol“, co by bylo pouhou ozdobou, která by mohla odvádět pozornost. A přesto mají smysly mnohé ke vnímání. Ovšem každá věc je spojena s celkem Obřadu a vede tak duši do tohoto celku, podobně jako se všechny malé potůčky nakonec stékají do jedné velké řeky.

Pokud vnímáme věci očima, spočívá náš zrak na povrchu toho, co vnímá, a jen tolik, kolik se z podstaty věci zjevuje navenek, můžeme vnímat zrakem. Jinak je tomu se sluchem vnímajícím slovo. Ten nás už sám od sebe vede do nitra duše, která hovoří – pokud ovšem svůj sluch otvíráme tomu, co proudí z nitra. Tak je vůči slovu naším úkolem učit se naslouchat či *ze zevních slov „vyposlouchat“* (str. 13) jejich hlubší poselství. To se nejvíc stupňuje při zvěstování evangelia. Tam v přípravných modlitbách kněze slyšíme, že nemáme jen přijmout nové myšlenky, vyjádřené třeba příběhem evangelia, ale že má do našeho

slova proudit čistota a požehnání, taková čistota, jakou má světlo slunce, a takové požehnání, jakým slunce oživuje celou zemi. Tak k nám proudí ve slově evangelia Kristovo světlo a láska. Slovo evangelia vnímáme smysly, ale ve slově se můžeme setkávat se Slovem.

*V další části Obřadu, v takzvaném obětování, přechází smyslová činnost v bezprostřední činnost duše. K tomu, co prožívají smysly, zrak, sluch, přistupuje oběť, tj. **pozvedání** duševních sil. Zatímco první část Obřadu vyžaduje spíše vnímání, tj. přijímání toho, co k duši přichází zvenčí coby barva, tvar, pohyb, slovo, zvuk, vyžaduje druhá část Obřadu spíše dávání. Obětováním se v dnešní křesťanské bohoslužbě míní především oddanost duševních sil. Myšlení, cítění i chtění účastníka bohoslužby se obrací k božskému světu. Část toho nejlepšího, co žije v našich duševních silách, vysíláme do Božího hájemství. Svou vůli obracíme k Bohu Otci, ve svém cítění se spojujeme s bytostí Kristovou a své myšlení pozvedáme ke světu Ducha. (str. 14)*

Pozvedání duševních sil, bezprostřední odevzdanost duše se na začátku obětování připravuje oslovením Boha Otce coby prazákladu světů, působícího „v šířících prostoru a v dálkách času“. To vyvolává určitý pocit, který bychom mohli vyjádřit slovy: Ještě sice nevnímám svět za obzorem smyslového světa, ale vím, že je. A vím zároveň, že tento svět nevnímám proto, že bych jinak musel jasně vnímat i všechno to, co v minulosti vproudilo z mého nedokonalého myšlení, cítění a chtění do tohoto světa. To bych sotva snesl.‘ Zde se ocitáme v nesmírně důležitém bodě pro další cestu duše Obřadem. Člověk by mohl být zcela sklíčen vědomím svých nedostatků a ztratit sílu k životu. Ale z pohledu na vlastní nedokonalost může právě vzejít síla obrátit se k božskému prazákladu, z jehož vůle byl člověk stvořen takovým, jakým dnes je. Neboť vedle všeho nedokonalého v něm žije jako zárodek také vůle k dobru a k hledání moudrosti. Tyto své nejlepší síly obětujeme božskému světu; s tímto světem stále více splýváme, aby se zárodku dobra a moudrosti v nás dostalo síly k růstu, *neboť síla k oběti vznikající v naší duši je jedinečná v celém vesmíru a může být proměněna v sílu pro budoucnost Země a lidstva. (str. 15)*

Sledujeme-li slova i děj Obřadu v obětování, vnímáme, jak se hranice mezi vnějšími substancemi a naší duší stále více ztrácejí, až nakonec můžeme říci, že z duše proniknuté Kristem „vystupuje dým vzhůru“. Dým a odevzdanost duše jsou jedno. Duše zprvu toto vše prožívá svými smysly jako kultický obraz, ale vnitřní aktivita, pěstována především v naslouchání Slovu, se může stupňovat víc a víc, až jednou duše prožije skutečné splynutí s vnějšími substancemi, s vínem a vodou a s dýmem kadidla. V tu chvíli už nežije pouze ve smyslovém světě, ale v duševním světě či ve světě živlů.

Když pak pokračujeme třetí částí Obřadu posvěcení člověka, proměňováním, děj se opět obrací. ... Nyní jsou opět osloveny spíše vnímavé síly spoluúčastníka na bohoslužbě. Narozdíl od první části Obřadu se však nejedná o vnitřní vnímání zevně vyslovovaných slov, nýbrž – a to zejména od okamžiku, kdy kněz pokleká – o vnitřní vnímání přítomnosti samotného Krista. Toto vnímání se může účastníkovi Obřadu otevřít tím, že

vnitřně spojí úctu a vroucnost své duše s obrazem Krista. Nikoli Kristův hlas – jako při poslechu evangelia – nýbrž On sám je přítomen. To, co na počátku Obřadu posvěcení vedlo k uklidnění smyslů, se nyní – pokud jsme dokázali Obřad sledovat – stává duševním klidem; a tento klid se stává orgánem pro vnímání přítomnosti Kristovy. (str. 15n)

Tato přítomnost má však pro nás lidi ještě další význam. Jeho blízkost nás současně přibližuje **sobě samým**. V Jeho světle se rozněcuje i **naše** vyšší bytost. Tak teprve skrze Něj přicházíme vlastně opravdu sami k sobě. To je další zážitek, kterým nás může obdarovat proměňování: Stáváme se zcela sami sebou, právě když nehledíme na sebe, nýbrž na Krista – jako nám praví citát z Pavlova dopisu Galatským: „Již nežiji já, to Kristus žije ve mně.“ (str. 17)

V obětování mizí hranice mezi vnitřním a vnějším světem. V proměňování mizí hranice mezi minulostí, současností a budoucností. Kristova slova, která kdysi vyslovil při Poslední večeři, se naplňují v okamžiku, kdy kněz pokleká a znovu je vyslovuje. Minulost je přítomna. A slovy Obřadu poukazuje Kristus na smrt na kříži jako na něco budoucího, třebaže se stala už dávno v minulosti. Časové hranice na vrcholu proměňování úplně mizí a duše dýchá v dechu ducha žijícího mimo čas. A tento duch může žít v našich myšlenkách. Kristův čin na Golgotě může sám sebe myslet v nás. Kdo dokáže ještě více stupňovat vnitřní aktivitu a vyprázdnit své nitro tak, aby do něj vproudilo Kristovo myšlení, bude žít vědomě v duchovním světě.

Se vstupem do **čtvrté části** Obřadu se postoj duše opět obrací. Prožíváním Krista ve třetí části jsme byli zároveň vedeni sami k sobě, k tušení své vyšší bytosti. V tomto prožitku však nesmíme zůstat uzavřeni, nýbrž musíme se znovu obrátit **ke světu**; to se děje ve čtvrté části, kdy prožíváme Krista coby spjatého se světem, coby nesoucího, pořádajícího a uzdravujícího život světa.

Částí „světa“ je i naše **tělo**, a proto se nyní tělesně koná Večeře Páně, přijímání, nebo správněji sjednocování (latinsky *communio*); síla kultu přechází na tomto stupni do samé pozemskosti, do těla a krve. Co se však takto reálně odehrává v těle **člověka** – nejniternější ozdravný děj celé lidské bytosti – je zároveň znamením toho, co se má odehrát a z malé části již díky kultu odehrává v „životě **světa**“: uzdravení všeho pozemského. ... Teprve nyní dosahuje Obřad významu, který musí vždy, v přítomnosti i v budoucnosti, mít: že se ho neúčastníme jen pro svou vlastní malichernou spásu duše, nýbrž stále rozhodněji i pro „život světa“. (str. 17n)

Tím zanikají poslední hranice. Člověk se může cítit částí, členem celého světa. Už není rozdílu mezi ním samotným a címkoli ve světě. Má podíl na nejvyšších božských silách a zároveň i na všem, co žije ještě v temnotě a v oddělenosti od Boha. A tak svým vlastním pokrokem přispívá k pokroku celého světa. Ve chvíli, kdy se sjednotí s osudem celého světa, najde zároveň svou vlastní nejvyšší bytost, svůj osud a úkol ve světě.

„Obřad“ na obloze

Častější účast na Obřadu posvěcení člověka vychovává v člověku určitou novou vlastnost. Začíná brát vážně to, co vnímá smysly. Všechno, co vidí očima či slyší ušima, nabývá nového významu, stává se mu poselstvím či zjevením dosud skrytého světa. Obracíme-li se s takovým postojem duše k přírodě, začíná k nám „hovorit“ o svých skrytých stránkách. To je obzvlášť významné při pohledu na oblohu. Názory vyplývající z běžné astronomie popírají vlastně to, co naše oči při pohledu vzhůru skutečně vidí. Modrá nebeská bář „neexistuje“, stejně „neexistují“ viditelné dráhy oběžnic nebo souhvězdí. „Víme“, že oběžnice krouží kolem Slunce a že stálice mají k nám velice různou vzdálenost, takže všechno, co vidíme očima, je jen výsledkem naší náhodné zemské perspektivy. Avšak není to stejně omezená a „náhodná“ perspektiva, vidět ve světě jen to, co je hmotné? Kdo se dívá na oblohu nepředpojatým pohledem, tomu se mohou odkrýt úplně jiné stránky vesmíru.

Během dne žijeme na zemi, nad kterou se klene obloha, není-li zataženo. Nebeská bář sama mírně svítí a vyvolává v nás pocit svobody a bezpečí. Netísní nás, ale pohled se také nepropadá do bezedných hlubin. Někde tam také svítí slunce, ale nemůžeme se na ně přímo dívat, jinak by nás oslepilo. A přesto je vlastním dárce světla, bez něhož nic nevidíme. Nebylo by barev a tvarů či různých odstínů šera. Během dne na oblohu více méně zapomínáme a zabýváme se věcmi kolem sebe, které vidíme ve světle přicházejícím shůry.

To všechno se rychle mění, když se den schyluje k večeru. Barvy všech věcí v okolí blednou, ale načas je vše polité odleskem barev z nebe, nejdřív barvou zlatavou, která se mění v barvu oranžovou a nakonec v nachově rudou. V tu chvíli si obloha samotná vyžaduje pozornost a přitahuje náš pohled do jednoho směru. Zdá se nám, že začíná více svítit. Zároveň mění barvu do tyrkysových odstínů. Ve středobodu pozornosti – na západě – vládne slunce, ale není to ono nedotknutelné slunce dne, nýbrž sama proudící barva, která budí úžas nad svou nádherou a silou. Po západu slunce děj pokračuje. Věci kolem nás jsou vidět před svítící oblohou už jen jako tmavé siluety. Barvy vidíme jen nahoře a pomalu začíná zvláštní děj: slunce jakoby táhne za sebou k západnímu obzoru svítící nebeskou klenbu – a tak se odkrývá, co bylo za ní ve dne zakryto. Hranice této klenby – říká se jí první soumrakový oblouk – putuje během asi půl hodiny od východu přes celou oblohu na západ. Je to, jako by se pomalu odhrnovala opona. Na vrcholu tohoto děje může být na západě vidět zbytek svítící oblohy v podobě velkého mandlovitého oka, v jehož středu je na místě, kde u člověka nacházíme duhovku a zornici, jemný až prchavý nachový odlesk slunce. Tento úkaz je opravdu strhující, ale není to nic skutečného, co by se dalo chytit a odnést. Je to pouhý obraz – ale je téměř skutečnější než pozemské věci. Do něj může případně svítit měsíční srpek.

Mezitím ztratily věci kolem nás i poslední barevnost. Země je ponořena do

tmy, kdežto obloha ještě svítí jemným mléčným světlem. V něm se však začínají objevovat první jednotlivé hvězdy jako třeba Venuše či Jupiter, ale též první nejzářivější stálice, jejichž blikání k nám důvěrně hovoří. Obloha se stále více prohlubuje, jakoby ztichá, až se i tento mléčně svítící závoj – druhý soumrakový oblouk – po určité době pomalu odhrnuje a odkrývá svět stálic a souhvězdí jako harmonický celek. Ovšem i v tuto chvíli zůstává na obloze ještě poslední matný odlesk dne. Až když putuje přes oblohu matně modravý třetí soumrakový oblouk, odkrývá to poslední, co ještě nebylo vidět naplno: temné, hluboké pozadí za hvězdami. Teprve na tomto hlubokém pozadí vystupují hvězdy v plném lesku a vzbuzují onen pocit hluboké odevzdanosti, který je sám odleskem věčnosti v nás. Tak „celebruje“ obloha – je-li dovoleno takovéto přirovnání – každý večer „obřad“ odkrývání svých hlubin. (Je zřejmé, že se podobný „obřad“, jen v opačném pořadí, odehrává každé ráno.)

Cesta k vesmíru

Nálady, které může duše prožít při aktivní účasti na Obřadu posvěcení, jsou velice podobné těm, které skýtá pohled na večerní soumrak. Ve dne je naše duše obrácená k vnějším věcem ležícím ve světle. Jakmile však začínají proudit po obloze barvy, naše duše se k nim pozvedá a splývá s nimi. Hranice mezi vnitřním a vnějším světem mizí. Pak začínají vystupovat z hlubin vesmíru zářivé hvězdy podobně, jako z hlubin duše vystupují věčné myšlenky, které se stále více spojují v harmonický celek. Ticho nebeských hlubin začíná hovořit. Nakonec se nám zjevuje obloha jako celek, do něhož patříme i my.

V tu chvíli není už pro nás příroda nic vnějšího a cizího. Nejsme od ní odděleni propastí. Příroda souzní s naší duší, jako naše duše souzní s přírodou, avšak s přírodou v její duchovní podobě. Obřad posvěcení člověka se může stát cestou, která nás opět vede do duchovní podstaty vesmíru tak, jako to zažívali staří zasvěceníci nebo jejich žáci ve svých různých kultech. Apuleius, dávný Osíridův zasvěcenec, to vyjádřil takto: „...tak poslyš a věř; vskutku! je to pravda. Putoval jsem až k rozhraní mezi životem a smrtí“ – to prožíváme v evangeliu. „A když jsem prošel všemi živly, opět jsem se vrátil“ – prožíváme v obětování. „Ve chvíli nejhlubší půlnoci jsem viděl zářit slunce v jeho nejjasnějším světle“ – k čemuž my docházíme v proměňování. „Stál jsem tváří v tvář dolním a horním bohům a modlil jsem se k nim z blízkosti“ – to je sjednocování. Není těžké najít v těchto čtyřech stupních zasvěcení či Obřadu posvěcení vnitřní odlesk velkého „obřadu“ na večerní obloze.

¹Český překlad Obec křesťanů, Praha 1996